

Борис Тетяна Петрівна – здобувач
кафедри документознавства і
музейної справи Східноєвропейського
національного університету імені Лесі
Українки

Становлення художнього відділу при Київському художньо- промисловому і науковому музеї імені государя імператора Миколи Олександровича

Серед соціокультурних інститутів сучасного суспільства центральне місце посідають музеї. Вони в особливій формі зберігають, фіксують і представляють предметне середовище людини. За час свого існування музей як наукова і освітня інституція нагромадив великий історичний досвід, перетворившись у невід'ємну складову суспільного розвитку. Музей являється осередком передачі від покоління до покоління об'єктивної інформації, світової історії та культури, цивілізаційних надбань.

Історія становлення і шляхи розвитку музеїв постійно привертала увагу науковців і громадськості. На особливу увагу заслуговують й музейні заклади художнього профілю, які репрезентують історію мистецтва від часу його появи і до сьогодення, акцентують увагу на мистецьких школах, що вирізняють різні країни та історичні епохи. Він є місцем зустрічі різних мистецьких епох, збереження і представлення відвідувачам представницької групи музейних предметів.

Серед музейних закладів художнього профілю, які розгорнули свою діяльність наприкінці XIX – на початку XX ст. відомим на Правобережній Україні був Київський художньо-промисловий і науковий музей імені государя імператора Миколи Олександровича. Його становлення і діяльність залишили помітний слід у музейному та художньому житті Києва.

Вперше із питанням про створення загальнодоступного міського музею в м. Києві виступило Київське Товариство грамотності у 1880 р. [12, 115]. У 1888 р. це питання знову обговорювалося київськими вченими і меценатами при генерал-губернаторі О. Р. Дрентельні, але лише через кілька років справа отримала свій розвиток за сприяння новопризначеного генерал – губернатора графа О. П. Ігнат'єва, який очолив комітет з організації в м. Києві музею [3, арк. 4 зв.].

21 травня 1894 р. О. П. Ігнат'єв скликав і провів перше організаційне зібрання, на якому були присутні губернатор Л. П. Томар, віце-губернатор Д. С. Федоров, князь М. В. Репнін, історики (В. Б. Антонович, О. М. Лазаревський), меценати (Б. І. Ханенко, А. М. Терещенко, В. Тарнавський, брати Бродські) та ін. Цього ж року 11 липня Київська міська дума затвердила розроблені на зібранні комітету пропозиції щодо відкриття у місті музею [4, 361]. Також міська влада виділила приміщення для тимчасового зберігання колекцій та різних предметів, що мали надходити до музею [5, 140]. Незабаром до Київської міської думи надійшли, як подарунок для

майбутнього музею від сина колишнього міського голови І. А. Толлі, історичні портрети та картини із колекції Вишневецьких [4, 362].

Лише восени 1897 р. розпочалася робота із планування та розбудови споруди музею. Здійснювало цю роботу Київське товариство старожитностей та мистецтв [3, арк. 2]. За своїм призначенням Міський музей мав бути не лише сховищем предметів старовини і мистецтва, але й культурно-просвітницьким центром міста. Планувалося відкриття у музеї двох відділів: 1) історії і етнографії; 2) витончених мистецтв і художньої промисловості. Перший відділ за проектом мав виконувати наукову та загальноосвітню функції, другий – функціонувати в інтересах естетичного виховання населення [3, арк. 56 зв.], практичного використання художніх колекцій, а саме задля відкриття при музеї художніх майстерень і художньо-промислової школи [3, арк. 5 зв.].

Київське товариство старожитностей і мистецтв, не очікуючи на завершення будівництва приміщення музею, протягом 1897–1900 рр. здійснило ряд художніх та археологічну виставки. Відвідувачі художніх виставок могли ознайомитися із зразками витонченого рукоділля і прикладного мистецтва; творами російських та європейських митців. Окремі виставки були присвячені картинам художника І. Шишкіна, графічним рисункам. Після завершення своєї роботи, із кожної виставки музей отримував цінні мистецькі подарунки, у тому числі, від імператорської Академії мистецтв картини відомих художників – Й. Є. Крачковського, П. О. Ковалевського, М. Х. Ткаченка, О. О. Мурашка та ін. [3, арк. 5 зв. – 7 зв.].

Комплектування колекцій майбутнього музею здійснювалося переважно завдяки діяльності та особистим внескам членів Київського товариства старожитностей і мистецтв, до якого входили вчені, педагоги, краєзнавці, архітектори, підприємці – меценати та багато ін. [12, 115].

У 1899 р. було майже завершено спорудження приміщення музею. Цього ж року Київське товариство старожитностей і мистецтв взяло участь у роботі XI Археологічного з'їзду, що проходив у Києві. У приміщенні музею у п'яти залах тимчасово було відкрито експозицію археологічної виставки, на якій експонувалися археологічні знахідки, виявлені В. В. Хвойкою [3, арк. 12 зв.]. Ця історична подія стала першим кроком у становленні в Києві загальнодоступного Міського музею старожитностей і мистецтв. Проте його офіційне відкриття відбулося пізніше (30 грудня 1904 р.), а сам заклад отримав назву Київський художньо-промисловий і науковий музей імені государя імператора Миколи Олександровича [2, арк. 7].

Згідно з статутом музей мав стати скарбницею творів мистецтва і складатися із таких відділів: художньо-промислового, художнього, археологічного, історичного, нумізматичного, етнографічного та бібліотеки [2, арк. 212]. Першими у музеї було створено відділ археології, художньо-промисловий та історико-побутовий [6, 12].

Членами Київського товариства старожитностей і мистецтва неодноразово піднімалося питання про створення у музеї самостійного художнього відділу [9, 131]. Але художня колекція цього відділу

формувався повільно. Цю проблему вдавалося компенсувати організацією численних виставок, які сприяли збільшенню збірки мистецтва і її популяризації. Зокрема, у 1901 р. у музеї була організована виставка картин XV–XIX ст. На ній були представлені твори із приватних колекцій Івана Терещенка і Карла Фішмана [3, арк. 58 зв.]. Крім того, протягом 1901 р. музеєм було придбано 34 копії портретів [3, арк. 59 зв.] художника С. А. Мазаракі, які були виконані на замовлення мецената Миколи Артемійовича Терещенка [8, 23], 3 старовинні документи, 1 фігуру Архистратига Михаїла [3, арк. 59 зв.]. У 1902 р. музей отримав у подарунок портрет М. І. Костомарова художника І. Ю. Рєпіна від історика В. Л. Беренштама, портрет Катерини II від В. І. Щербини [3, арк. 101–101 зв.]. У 1903 р. художній відділ поповнився 3 етюдами, які були подаровані В. Ф. Циховським, А. М. Терещенком, акварелями і сепією від Н. А. Шугурової; картон Євхаристії подарував відділу В. М. Васнецов, а 4 рисунки до Тайної вечері надійшли від С. П. Яремича [3, арк. 134 зв.–135].

Для художнього відділу планувалося відвести верхні зали музею. Але без відповідного фінансування від міської думи цей відділ не вдалося розмістити й укомплектувати у цих залах. Так, наприклад, Київський художньо-промисловий і науковий музей залишився без колекції видатного колекціонера української старовини В. В. Тарнавського, у яку входили портретна галерея XVII–XVIII, графічні та живописні твори Т. Г. Шевченка (майже 300 одиниць) [11, 14]. Це унікальне зібрання могло б стати основою художнього відділу Київського художньо-промислового і наукового музею, але, на жаль, було передане у створений в 1902 р. Український музей В. В. Тарнавського міста Чернігова [10].

Художня колекція музею поповнювалася переважно дарунками від приватних осіб і складалася з окремих, інколи випадкових творів українського, російського і західноєвропейського мистецтва. Тому, музей продовжував свою просвітницьку роботу в напрямку організації виставок у своєму приміщенні. В Києві щорічно відбувалися виставки художників-передвижників, російських і закордонних майстрів, виставки різних товариств та об'єднань: «Мир искусства», «Сатирикон» та ін. Київські майстри і місцеві колекціонери також мали можливість виставляти свої роботи у виставкових залах музею [11, 14].

Ось, до прикладу, перелік виставок: 1906 р. – перша Південно-російська кустарна виставка [2, арк. 27]; 1908 р. – виставка київських художників (живописні полотна Є. Вжеща, В. Орловського, М. Пимоненка і ін.) [6, 13], виставка творів мистецтва, яка була присвячена 40-річчю художньо-педагогічної діяльності М. І. Мурашка [7, 368]; 1910 р. – творів М. Врубеля [6, 13]; 1911 р. – перша виставка артистичних і художніх творів Т. Шевченка (живопис і графіка митця: 6 портретів, 20 акварелей і сепій, 10 рисунків, 13 офортів та 6 аркушів із альбому «Живописна Україна») [1, 6], XXXVIII пересувна виставка (після Петербурга і Москви), IV і V виставки картин київських художників [6, 13].

Станом на 1912 р. художня колекція музею зроста настільки, що адміністрація змушена була скоротити кількість залів для виставок. Усі зали поступово заповнювалися музейними експонатами, у центральній залі верхнього поверху було розташовано художній відділ, який представив відвідувачам твори Т. Шевченка, М. Ге, В. Орловського, В. Полєнова та ін. Цей відділ у майбутньому мав стати художньою галереєю м. Києва, про що неодноразово говорилося у тогочасній пресі.

У 1914 р. Міністерство торгівлі і промисловості внесло до міської думи проект штату музею, за яким музей мав стати державною установою. Ці плани порушила Перша світова війна. Проте музей продовжував своє існування та фінансувався Міністерством торгівлі і промисловості, Київською міською думою, Головним управлінням землевлаштування та землеробства. За деякий період часу, пов'язані з воєнними подіями загрози змусили міську владу вдатися до певних дій, а саме до вивезення найбільш цінних предметів з фондів музею (6,5 тис. одиниць) до Москви на зберігання в Імператорський російський історичний музей, повернення яких відбулося лише у 1921 році.

24 квітня 1918 р. Рада Народних Комісарів затвердила статут і штат Київського художньо-промислового і наукового музею. Документи визначили умови його фінансування і реорганізацію у Національний. Однак прийняті рішення не були втілені в життя. Зміна влади протягом короткого періоду часу негативно позначилася на матеріальних умовах закладу. Музей мав приміщення, але не мав жодних коштів на утримання. Тому, декретом від 28 червня музей одержав статус державної установи. З цього часу він підпорядковувався Народному комісаріату освіти, отримавши назву Перший державний музей [6, 14–20].

Отже, кінець XIX – початок XX ст. став важливим етапом становлення і розвитку у м. Києві загальнодоступного музею, зокрема його художнього відділу, який перетворився у важливий центр збереження і популяризації творів мистецтва. Сьогодні мистецькі колекції художнього відділу Київського художньо-промислового і наукового музею імені государя імператора Миколи Олександровича є невід'ємною складовою експозиції і фонду Національного художнього музею України.

Джерела та література:

1. Амеліна Л. Перша в Києві Шевченківська виставка 1911 року / Л. Амеліна // Образотворче мистецтво. – К. : Національна спілка художників України, 2012. – Вип. 1–2 (80). – 128 с.: іл.
2. Державний архів м. Києва, ф. 304. Дело об открытии в г. Киеве художественно–промышленного и научного музея, оп. 1, спр. 1, 356 арк.
3. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. Вернадського, ф. 241, Протоколи общих годичных собраний, финансовые отчеты, счета, акты проверки Киевского общества древностей и искусств за 1897–1907 гг. спр. 2, 332 арк.

4. Ковалинский В. В. Меценаты Киева / В. В. Ковалинский. – 2 изд., испр. и доп. – К. : Кий, 1998. – 523 с.
5. Колеснікова В. Роль В. В. Хвойки у становленні та розвитку Київського міського музею / В. Колеснікова // Краєзнавство. – 2005. – № 1–4. – С. 140–145.
6. Національний художній музей України [Текст] : Альбом / уклад., авт. ст. Т. Рязанова [та ін.] ; ред. О. Климчук ; наук. кер. та упоряд. О. Лагутенко ; фото М. Іванов [та ін.]. – К. : Артанія Нова, 2003. – 415 с.
7. Оксеніч М. Еволюція структури Національного музею історії України та створення його фондів / М. Оксеніч // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: зб. наук. пр. – К., 2005. – Ч. 1. – 424 с.
8. Портреты малороссийских гетьманов и полковников // Киевская старина. – 1901. – Т. LXXV. – С. 23.
9. Пятое годовичное собрание членов Киевского Общества Древностей и Искусств 28 февраля 1901 г. // Киевская старина. – 1901. – Т. LXXIII. – С. 130–132.
10. Уманец С. Украинский музей В. В. Тарнавского в Чернигове // Исторический вестник. – 1910. – Т. 121. – С. 618.
11. Факторович М. Д. Художественные музеи Киева / М. Д. Факторович, Л. Г. Членова. – М. : Искусство, 1977. – 255 с.
12. Федорова Л. З історії музеїв Києва ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Федорова // Краєзнавство. – 2011. – № 1. – С. 115–128.